

PRIVIRE ASUPRA CĂRȚII A II-A A ENEIDEI

DE

G. GUȚU

Observațiile de analiză literară, pe care le încerc mai jos, au drept scop să ajute pe admiratorul lui Vergilius, specialist sau nespecialist, a pricepe mai bine și a adînci farmecul cu care poetul mantovan mîngîie și înalță pe cultivatorii lui. Nu este vorba aci de acel gen de studii, prea numeroase, ai căror autori dau sfaturi lui Vergilius — un exemplu în această privință e cartea lui Cartault: *L'art de Virgile dans l'Enéide* — sau fac reproșuri unei opere neterminate, pe care poetul, dintr-o prea înaltă conștiință artistică, o condamnase pieirii, și nici de acele nenumărate lucrări care privesc pe Vergilius ca și cum ar fi fost orice altceva decît poet.

Un vechi cititor al lui Vergilius notează unele observații mai generale, care ar putea folosi și altora. Deocamdată, despre cartea a II-a a Eneidei.

Povestirea de către Aeneas a căderii Troiei (v. 1—558) are, așa cum poetul o prezintă, toate însușirile unei tragedii narate, nu jucate. Mi se pare că acesta este punctul de vedere central, care ne permite să îmbrățișăm întregul cînt. Nu vom studia aci chipul în care Vergilius cunoștea sau folosea pe tragicii greci (comentariile trimit deseori la *Troianele* lui Euripide), ci de modul în care poetul și-a organizat materia. Din nevoia clarității expunerii, fie-mi permis să împrumut vechii retorici¹ citeva definiții: *Epopoeia est imitatio actionis unius, totius, uerisimilis, felicis, a nobili persona profectae, narratione dramatica et uersu hexametro expressa, quae uiros ad primarias uirtutes excitat*. Și în alt loc: *Est tragoedia imitatio actionis illustris, cum conuersione a fortuna felici in infelicem ad terrorem et commiserationem excitandam*. Iar mai departe: *Neque tragoedia sine hoc lapsu ad infelicitatem cogitari poterit*. Precum vedem, ceea ce deosebește esențial epoea de tragedie, în afara modului de expunere a întîmplărilor și a altor însușiri specifice, este sfîrșitul: fericit într-una, nefericit în cealaltă.

Ce este oare cartea a II-a decît povestirea unei înfrîngerii, a căderii Troiei, cădere intrupată, în momentul culminant al catastrofei, în moartea regelui ei, a lui Priamus?

---

¹ *Institutiones ad eloquentiam*, pars posterior, Budae, 1787.

Aeneas nu se înfățișează reginei ca eroul fericeitilor izbînzi, ci ca suferitorul tragic, a cărui soartă, a lui și a cetății, umple de milă și groază pe auditor:

Infandum, regina, iubes renouare *dolorem*

Troianas ut opes et *lamentabile regnum*

Eruerint Danaï; quaeque ipse *miserrima* uidi,

Et quorum pars magna fui.

Pateticul întâmplărilor e sporit și de faptul că povestirea lor nu o face poetul, ci eroul în jurul căruia se concentrează acțiunea, Aeneas. Dacă ele nu sînt retrăite prin acțiune, ca în tragedie, ele sînt povestite la persoana I, ceea ce le sporește interesul și puterea de impresionare.

Richard Heinze observă, în *Vergils epische Technik*¹, ce mare avantaj artistic în privința concentrării eștiga Vergilius atunci cînd, reluînd, povestită de către un troian de astădată, această *Illiupersis*, făcea « dintr-o suită de scene care nu s-ar fi putut ține împreună o unitate care corespundea idealului vergilian de compoziție ». Justă observație, la care se adaugă că, strîngînd tot ce se petrecea în atîtea părți ale Troiei în jurul unui singur om și punîndu-l pe acesta însuși să povestească cele întîmplăte, puterea dramatică, concentrată într-un personaj, care este povestitor și actor totodată și de care depinde soarta întregii cetăți, sporește considerabil.

Ca în tragedie, asistăm tot timpul la lupta binelui, a virtuților, a inocenței cu forța copleșitoare a destinului; de aci mai ales, din conștiința nevinovăției personajelor și la priveliștea suferințelor lor fără seamăn, sentimentul de groază și milă, propriu tragediei. Cînd Laocoon apare, îl vedem coborînd în goană (*summa decurrît ab arce*), aprins de mînie (*ardens*), neputîndu-și stăpîni indignarea față de nebunia (*insania*) pe care nenorocii lui concetățeni (*O, miseri ciues!*), care n-au învățat nimic despre viclenia grecilor, sînt gata s-o comită. El nu știe în ce anume stă viclenia, dar îi cunoaște pe greci; spirit lucid, a dobîndit din experiență convingerea că dușmanii sînt în stare să înșele chiar pe zei, necum pe niște oameni fără de minte. Arzătoare iubire de patrie, curaj cetățenesc, pietate față de zei, iubire gata de sacrificiu pentru copii, nobilă violență contra înșelătoriei, a vicleniei — *sic fatus ualidis ingentem uiribus hastam. . . contorsit* — iată virtuțile lui Laocoon. Urmarea? Este izbit de zei, chiar în momentul cînd ședea în fața altarelor, își vede mai întîi copiii înfășurați în nodurile balaurilor, apoi el însuși, sărînd în ajutor, este înșfăcat și înlănțuit. Sforțări deznădăjduite, bentițele mînjite de balele șerpilor, mugetele celui învins, în tot moartea năprasnică, precedată de cele mai mari suferințe fizice și morale, fiindcă-și arătase iubirea de patrie și de adevăr. Sentimentul tragic, groaza și mila, zguduie pe cititor ca în cele mai tulburătoare tragedii ale lui Sofocle, un *Oedip Rege* sau *Antigona*, și el rezultă dintr-o povestire de o admirabilă concentrare. Balaurii se tîrăsc liniștiți spre cetățuie (trei spondei gravi ne-o arată: *At gemini lapsu delubra ad summa diacones. . .*) și se opresc la picioarele statuii zeiței, culcîndu-se ghiftuiți sub scutul rotat: erau instrumente ale divinității împotriva vinovatului. Oamenii, pe care voise să-i smulgă rătăcirii și să-i salveze, condamnă și ei acum pe nelegiuit. Iar crima de care-l învinuiesc e impietatea față de zei:

et scelus expendisse merentem

Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur

Laeserit et tergo scelerata m intorsit hastam.

¹ Leipzig—Berlin, 1928, p. 4.

Se știe că fragmentul Laocoon, de-abia început, este întrerupt de celălalt fragment, tot atât de magistral lucrat, fragmentul Sinon, care înseamnă victoria minciunii, a vicleniei împotriva bunei-credințe a troienilor și generozității lui Priamus, victima supremă a nopții de pomină¹. Nu este vorba de binecunoscutul procedeu de suspendare a unei acțiuni spre a ațîța curiozitatea lectorului. Întrepătrunderea celor două episoade ne face să asistăm în același timp² la victoria sperjurului și la moartea nevinovatului. Sentimentul tragic pe care-l creează sfârșitul lui Laocoon este în mintea cititorului concomitent cu cel în care ni se arată victoria înșelătoriei, aducerea calului în cetate.

Diuidimus muros et moenia pandimus urbis.
Accingunt omnes operi, pedibusque rotarum
Subiciunt lapsus et stuppea nincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
Feta armis; pueri circum innuptaeque puellae
Sacra canunt funemque manu contingere gaudent.

Alaiul sărbătoresc al unor copii și copile nevinovate, care în naivitatea lor sînt fericiți că au putut atinge funia sfințită, încununează ambele episoade. Viclenia și sperjurul lui Sinon învinsese cîntea și generozitatea troienilor, dar aceasta pe un plan omenesc; moartea lui Laocoon consfințește și încoronează ticăloșia cu pompa procesiunii religioase. Ironia tragică a situațiilor, aici ca și-n alte locuri ale acestei cărți, înecă în amarul ei orice gînd de răzvrătire morală a cititorului. Poetul ne chinuie, ne îndurerează și nu ne lasă măcar puțința indignării ușurătoare: se împlinește voia zeilor³.

O altă observație asupra caracterului dramatic al cărții a II-a privește rapiditatea succedării evenimentelor. Sînt comentatori care-și pun la fiecare pas întrebarea: « cînd ne-a spus Vergilius cutare lucru, de unde știm ceea ce aflăm de-abia acum », și pun pe seama fie a neglijenței autorului, fie a neterminării operei ceea ce poetul lăsase pe seama înțelegerii literare a cititorilor săi⁴. Rapiditatea succesiunii evenimentelor este cerută de nevoia concentrării. Aceasta cere, la rîndu-i, ca în orice dramă antică, respectarea regulii celor trei unități. Am văzut cum, punînd pe Aeneas să povestească ceea ce el făcuse sau văzuse și lăsînd la o parte tot ce se mai petrecuse în Troia, Vergilius înlătură primejdia dispersiunii și asigură într-o privință unitatea de acțiune. Sensul dat evenimentelor, înlănțuirea, gradația și precipitarea lor către catastrofă vor duce la același scop. În mod natural, se respectă și unitatea de timp și loc: evenimentele povestite în cartea a II-a se petrec în 24 de ore și în același loc. Pentru a explica rapiditatea povestirii, chiar de la începutul

¹ Am urmărit în acest studiu mai ales structura dramatic-epică a cărții a II-a. O remarcabilă analiză a stărilor de suflet ale personajelor face Gino Funaioli în « *Il secondo canto dell'Eneide* » (*Studi di letteratura antica*, 1958).

² R. Heinze face observația, *op. cit.*, p. 20, că Quintus din Smyrna înfățișează ambele episoade succesiv; e tocmai deosebirea dintre o tratare epică simplă și o tratare dramatică, dintre un talent mediocru și intuiția unui poet de geniu. Cartault, *op. cit.*, vol. I, p. 184 reproșează lui Vergilius că a fracționat povestirea cu Laocoon și ajunge la concluzii fanteziste în privința redactării: nu înțelege rostul scîndării și se dedă la ipoteze gratuite.

³ Dacă Laocoon este fratele lui Anchises, cum adnotează Benoist (*Aen.*, II, 41), nu putem admira destul tactul literar al lui Vergilius, care-l face pe Aeneas să treacă sub tăcere un amănunt personal care ar fi redus din patetismul povestirii.

⁴ « Le secret d'ennuyer est celui de tout dire » (Voltaire).

cărții, Aeneas, scuzându-se, anunță că va povesti pe scurt (*breuiter*) ultima luptă a Troiei (*supremum laborem*). Pe scurt, într-adevăr, și aceasta cere cititorului un zbor mai înalt și comentatorului un pas mai sprinten.

Avem pînă acum ceea ce, în arhitectura unei drame, retorica mai veche numea *nexus* (*pars prior fabulae*). Urmează acum *ea pars ubi fortunae commutatio incipit* sau, după aceeași terminologie, *solutio*.

Trecerea e marcată prin antiteza dintre bucuria sărbătorească a zilei și noaptea grea ce învăluie totul, noaptea grozăviilor:

Vertitur interea caelum et ruit Oceano nox,
Inuoluens umbra magna terramque polumque
Myrmidonumque dolos.

Aci comentatorul se va grăbi să ne informeze că versul e luat din Homer sau din Ennius, că se găsește și la Lucretius, neînțelegînd că poezia nu se face din cîrpeți și că, precum spunea Delille¹, « niciodată Vergilius nu e mai original ca atunci cînd imită ». El nu ne va spune nimic despre ironia amară, prevestitoare a nenorocirilor, pe care o sugerează *Myrmidonumque dolos*: cerul se rotește, din ocean se coboară o noapte care învăluie în umbra-i uriașă și pămîntul și văzduhul și, vai, și violențele grecilor. Cînd Macrobius în *Saturnaliile* lui (lib. IV, V) arăta împrumuturile lui Vergilius din Homer, Ennius etc., el nu făcea niciodată aceasta spre scăderea numelui poetului; cu tot spiritul lui mediocru, el vedea bine cîte și cît de diferite materiale sînt topite în această construcție care poartă într-însa tezaurul poeziei și științei timpului dinaintea ei.

După o zi atît de bogată în întîmplări, terminată cu serbări și veselie, căci lungul război se încheiase, troienii se răspîndesc obosiți pe la casele lor. Orașul amuțește; cetatea doarme « îngropată în somn și vin ». Doar grecii sînt treji. Flota lor lunecă în desăvîrșită ordine (*instructis nauibus*) și tăcere (*per amica silentia lunae*) de la Tenedos. Noaptea-i învăluie, luna complice îi călăuzește: totul le este prielnic. Vasul de comandă dă semnalul, Sinon deschide calul, cei coborițiucid pe paznicii porților, cetele grecești se unesc. Totul e povestit cu acea rapiditate caracteristică lui Vergilius în această carte, proprie lunecării evenimentelor spre nenorocire. Aci însă cursul lor e întrerupt de visul lui Aeneas, apariția lui Hector, viteazul Troiei, *lux Dardaniae*, dar nu biruitorul de altădată, ci rănit, cu părul năclăit în sînge, barba murdară, cu picioarele umflate, străpunse de curele. Venind din altă lume, Hector poruncește prietenului de arme, singurul sprijin al Troiei, condamnată pieirii, să fugă (cu aceasta începe: *Heu, fuge, nate dea...*) și să ia cu sine pe zeii cetății și focul sacru, căutîndu-le un nou sălaș:

Sacra suosque tibi commendat Troia penates;
Hos cape fatorum comites, his moenia quaere.

Aeneas primește o sacră misiune. Fuga lui nu e o lașă părăsire a luptei. Heinze se întreabă² care e rostul acestei apariții aici și-i găsește o îndoită motivare: Este o pregătire a ceea ce va urma de cea mai mare importanță: « nu numai fiindcă așa, zice el, zugrăvirea nopții măcelului începe cu o patetică scenă, care cuprinde într-un tablou plastic esențialul evenimentelor următoare și pune dintr-o dată pe

¹ Prefața la trad. *Enceidei*, p. 36.

² R. Heinze, *op. cit.*, p. 26.

cititor în starea sufletească ce trebuie să urmeze acestor întâmplări », dar și fiindcă fuga lui Aeneas nu poate să apară ca pornită din instinctul de conservare, ci ca o sacră datorie, iar această părăsire a cîmpului de luptă nimeni nu i-o putea comanda mai bine ca Hector. Heinze înclină să creadă că acest ultim motiv, care pune pe Aeneas, strămoșul vitejiei romane, la adăpostul oricărei interpretări neconvenabile, este cel care a atîrnat mai greu pentru Vergilius. Toate acestea pot fi; e greu să distingem ceea ce fericita intuiție a comandat unui poet de geniu. Dar, ca să revenim la comparația cu tragedia, nimic nu slăbește, și după acest vis, lupta eroului cu destinul fixat de zei. Eroismul lui Aeneas nu e în relație cu șansele succesului. Onoarea îi comandă să lupte în condiții desperate. Moartea ar fi o ușurare, personală însă; Aeneas are o misiune care-l depășește:

Arma amens capio; nec sat rationis in armis,
Sed glomerare manum bello et concurrere in arcem
Cum sociis ardent animi; furor iraque mentem
Praecipitant pulchrumque mori succurit in mentem.

Visul este confirmat de două fapte: trezit din somn de zgomotul armelor, Aeneas vede de pe acoperișul casei sale orașul cuprins de flăcări, imagine globală pe care Vergilius o redă, ca să renunțe la o descriere ce ar dilua și întîrzia, prin comparația cu holda mistuită de focul întetit de vînt sau cu torentul de munte ce distruge totul. Cele două, trei notații particulare: prăbușirea casei lui Deiphobus, a lui Ucalegon din vecinătate, valurile sigeice lucind, cît vede ochiul, de para focului sporesc efectul. Apoi Aeneas *aude* din gura lui Panthus, preot al lui Apollo, explicația. Cuvintele acestuia confirmă cele spuse de Hector în vis:

Venit summa dies et ineluctabile tempus
Dardaniae. Fuius Troes; fuit Ilium et ingens
Gloria Teucrorum.

Urmează lămuriri mai amănunțite, care, cu cît înfățișează mai desperată situația, cu atît îndrjese pe Aeneas în hotărîrea luptei:

In flammis et arma uocor, quo tristis Erinys,
Quo fremitus uocat.

După un tablou general al orașului — peste tot jale, groază, moarte — ni se înfățișează peripețiile mai însemnate ale luptei finale. Ele se reduc la trei, reprezentate prin moartea lui Androgeus, a lui Coroebus, și, în fine, a lui Priamus, într-o gradație dramatică ce încordează interesul pînă la maximum. Spre a evita monotonia și spre a face cît mai patetic sfîrșitul lui Priamus în cea de-a treia luptă, care este și deplina *conuersio fortunae*, Vergilius avea nevoie ca prima luptă să se termine în avantajul troienilor, aprinzînd chiar și în aceste suflete desperate o nouă nădejde. Cunoaștem amănuntele. Pe întuneric Androgeos cade peste grupul luptătorilor conduși de Aeneas și, crezîndu-i greci, îi mustră pentru zăbava lor; neprimind nici un răspuns, simte că a căzut în mijlocul dușmanilor, dar prea tîrziu: e ucis, el și tovarășii lui. Încurajați de acest succes — *adspirat primo Fortuna labori* — troienii îmbracă armele grecilor, crezînd că pot folosi mijloacele acestora. *Dolus an uirtus quis in hoste requirat?* zice Coroebus. Acțiunea e încununată de succes: mulți danai pier în luptă, alții fug la corăbii, alții se urcă în cal. Dar istețimea și vitejia nu pot nimic împotriva voii zeilor. Și cu aceasta se trece la cea de-a doua luptă, care sfîrșește cu moartea lui Coroebus.

E logodnicul Cassandrei, tânărul care venise la Troia, ca să dea ajutor lui Priamus. Văzându-și logodnica prinsă de greci, cu miinile în lanțuri, înălțînd zadarnic ochii spre cer (*Ad caelum tendens ardentia lumina frustra*), tânărul se aruncă, urmat de Aeneas și de toți tovarășii lui, asupra răpitorilor, dezrobindu-și iubita. Dar vitejii sînt coplesii atît de săgețile troienilor, care-i iau drept greci, cît și de armele grecilor, care-i recunoscuseră. Cad în această încăierare mai întii Coroebus, apoi alți viteji, printre care și Panthus, preotul lui Apollo. Indignarea la vederea iubitei în lanțuri covîrșise simțul conservării: un tînăr generos care piere din cauza avîntului său nobil.

Urmează moartea lui Priamus. Este ultima și este aceea în care arta lui Vergilius atinge punctul culminant al pateticului: regele reprezintă Troia; căderea lui va fi căderea Troiei. Apare acum pentru prima oară Pyrrhus Neoptolemus, fiul lui Achilles, comparat cu șarpele care, după ce a stat toată iarna amorțit, hrănit cu ierburi otrăvite, se înalță acum strălucitor la soare. Și aici, comparația scutește pe poet de o descriere care ar fi risipit atenția și diminuat impresia. Priamus, împovărat de ani și lipsit de orice ajutor — regele cu 50 de fii și 50 de fiice nu are în jur decît femeii care aleargă îngrozite prin palat și nu-și caută scăparea decît la altarele zeilor — părăsind, muștrat de Hecuba, armele tinereții, își găsește resemnat același refugiu, așteptînd împlinirea voii zeilor. El nu se arată în calea lui Pyrrhus decît atunci cînd Polites, fiul lui, fugărit prin sălile palatului de feciorul lui Achile, se prăbușește într-un lac de sînge la picioarele părintelui: durerea și indignarea covîrșesc resemnarea. Moartea lui Priamus, descrisă cu precizie de Vergilius, care altminteri evită amănuntele de acest fel¹, ne îngrozește. Pyrrhus tîrăște de păr prin sîngele copilului pe bătrîn pînă în fața altarului și acolo îl ucide. Mîndrul stăpîn al atîtor popoare nu mai e decît un leș fără cap, azvîrlit pe țârm, neîngropat: *sine nomine corpus*.

Toate evenimentele care s-au desfășurat pînă aci stau sub semnul nefericirii. Ele sînt o continuă alunecare în nenorocire, *lapsus ad infelicitatem*, începînd cu nenorocirea unui singur om, moartea lui Laocoon, și sfîrșind cu nefericirea generală, prăbușirea cetății, întrupată în moartea lui Priamus, punctul final al catastrofei. Cititorul urmărește îngrozit și mișcat de compasiune suferințele la care sînt supuși oameni ce intrupează cele mai înalte virtuți, victime ale unei soarte de neînțeles, ce sfarmă tot ce-i ales și nobil. Sufletul lui este din ce în ce mai îndurerat. Gîndul care-l stăpînește este gîndul tragic: suferința și rușinea sînt partea celor buni. Și ca nici o mîngiere să nu fie posibilă, aceste suferințe sînt voite de zei.

De aci pînă la finele cărții, oricît de grele ar mai fi încercările ce stau în calea lui Aeneas, ele sînt învinse; evenimentele se desfășoară sub semnul speranței într-un sfîrșit unde se poate întrezări izbînda. Revenim la climatul moral al epopeii. În lupta sa, eroul poate avea înfrîngeri și căderi, dar el se ridică deasupra lor; sforțările lui nu sînt zadarnice. Victoria, dobîndită cu greu, încununează virtutea, la virtute; viața învinge. Este sentimentul îmbărbătător pe care-l creează epopeea, sentiment care *viros ad primarias virtutes excitat*.

În viața de toate zilele, spectatorul unei tragedii trăiește împreună cu suferitorul tragic durerea nefericirii nedrepte, dar el nu poate suferi prea mult această stare deprimantă. Spiritul lui se liberează încet, încet, de sub povara nefericirii, revine ușor trist, dar parcă ușurat la ocupațiile obișnuite, se întoarce, după furtuna

¹ Chiar în acest cînt cititorul nu vede pe Laocoon murind.

care-l zbuciumase, la rosturile vieții proprii, ce-l mină înainte. Această eliberare treptată de sub semnul nefericirii tragice e reprezentată de restul cărții a II-a, de la v. 559 pînă la sfîrșit. Troia căzuse, dar Aeneas are o misiune sacră, ce-i fusese încredințată de zei, el are un tată, un fiu, o soție, fiindte uitate în desperarea luptei, față de care are datorii, care pot da un sens vieții lui, o țintă eforturilor lui.

At me tum primum saevus circumstetit horror.

Obstipui, subit cari genitoris imago,

Ut regem aequaeuum crudeli vulnere uidi

Vitam exhalantem; subit deserta Creusa,

Et directa domus et parui casus Iuli.

Împrejurarea care decide, în sfîrșit, întoarcerea lui Aeneas către misiunea și îndatoririle lui și-i arată zădărnicia luptei la Troia este apariția Venerei, mama sa, în momentul în care, dînd curs setei de răzbunare, ar fi voit să ucidă pe Helena — *Troiae et patriae communis Erinyis* — ce se acunse de frica și a troienilor și a grecilor lingă un altar. Venus apare în întreaga-i strălucire (*refulsit*), așa cum numai zeilor li se arăta, și-și oprește fiul de la un act nedrept și dezonorant, îndemnîndu-l să vadă mai degrabă de ai lui, pe care în furia luptei îi dase uitării. Nu-i vorba aci de merit sau vină; nici Helena, nici Paris nu au adus prăbușirea Troiei; zeii înșiși: Iupiter, Iuno, Neptun, Pallas lucrează la năruirea ei. E ceea ce Aeneas vede singur, după ce mamă-sa îi smulge de pe ochi ceața ce acopere vederea muritorilor. Ordinul Venerei este unul singur:

Eripe nate fugam finemque impone labori.

El amintește pe-al lui Hector (*Heu, fuge, nate dea...*), dar într-o atmosferă cu totul alta. Acolo, un erou înfrînt, ce apărea într-o stare de plîns și, venind din altă lume, voia parcă să-și facă ultima datorie, pe care, cu sacrificiul vieții, n-o putuse împlini. La acel moment a asculta de acel vis urît ar fi fost pentru Aeneas o rușine. Acum, după atîtea lupte viteze, după ce aproape toți tovarășii muriseră sau îl părăsiseră (v. 565 *Deseruere omnes defessi...* și v. 567 *Iamque adeo super unus eram...*) apariția Venerei aprinde din nou în sufletul lui speranța. Există un port al salvării, către care zeița îl va conduce (*Nusquam abero et tutum patrio te limine sistam*). Se deschid drumuri noi. La Troia totul e sfîrșit. O arată ultima privire pe care Aeneas o aruncă asupra cetății în flăcări și comparația cu ulmul, care se prăbușește de pe virful muntelui sub lovituri de secure¹:

Ae ueluti summis antiquam in montibus ornum,

Cum ferro accisam crebris bipennibus instant

Eruere agricolae certatim; illa usque minatur

¹ Cartault, *op. cit.*, vol. I, p. 200, care la p. 185 afirmă irespectuos că « Virgil trișează puțin », căci Dido ar fi vrut să asculte isprăvile lui Aeneas, pe cînd el povestește căderea Iliionului, nu înțelege nici rostul acestei comparații « qui est belle en elle-même, mais qui rapetisse les choses dont nous venons d'être témoins ». Tissot în *Études sur Virgile*, tentat cînd și cînd de spiritual șicanier, dar în general cu un admirabil simț literar, observa la p. 108: « Ordinairement la comparaison relève un objet, parce qu'elle paraît plus grande que lui... Ici cet ordre semble renversé. Qu'est en effet qu'un arbre déraciné qui tombe, auprès d'une vaste cité qui s'abîme? Mais regardons les choses de plus près et nous reconnaitrons l'art de Virgile dans les effets merveilleux qu'il produit ». Deși recunoaște că efectul comparației este minunat, Tissot nu sesizează cauza acestui efect. Ea stă în puterea de concentrare: un ulm din creștetul muntelui, care se clatină sub lovituri de secure și, în sfîrșit, răzbit, se prăbușește în prăpastie, intensifică prin limitare ideea prăbușirii orașului întreg și o potențează la maximum, tocmai fiindcă o condensase într-o singură imagine.

Et tremefacta comam concusso uertice nutat,
 Vulneribus donec paulatim euicta supremum
 Congemuit traxitque iugis auulsa ruinam.

(Fie-mi permis a transcrie aci frumoasa traducere, făcută de T.A. Naum ¹.)

Se surpă Troia lui Neptun, întocmai
 Ca ulmul cel bătrîn, cînd, sus, la munte
 Încep să-l taie cu securi lemnarii
 Și pe-ntrecute s-opintesc să-l darme.
 El amenință tot mereu și frunza
 Și-o tremură și, zguduit, din creștet
 Se cumpănește, pînă ce cu-ncetul
 E biruit de răni și-atuncea scoate
 Cel de pe urmă gemet și din vîrf
 De munte smuls, în vale se răstoarnă).

Întîmplările care urmează intră în albia povestirii epice. Oricîte piedici sau dureri mai încearcă Aeneas — refuzul lui Anchises de a părăsi Troia, pierderea Creusei — ele sînt învinse. Zeii intervin acum în sprijinul lui Aeneas. De aci apelul, în această parte, al poetului la miraculos, care în partea dramatică a cîntului aproape lipsise: para de foc din jurul capului lui Iulus și tunetul venit din stînga, semne de bun augur, care hotărăsc pe Aeneas să primească a fugi din Troia, sau dispariția Creusei și, apoi, prevestirea amănunțită a viitorului ce așteaptă pe fugari (v. 780—784). Evenimentele luînd un caracter epic, poetul folosește mijloacele obișnuite ale epopeii; pe de altă parte, nădejtile firave ce renășteau aveau nevoie de un mai puternic temel.

În afară de aceasta, se adaugă, ici și colo, în această parte ultimă a cîntului, acea poezie a sentimentelor familiale, care ne prezintă pe erou în rolul omului obișnuit, și, după încordarea dramatică anterioară, arată că viața își reia cursul.

Micul Iulus ține strîns de mînă pe tată-său, ca să nu se piardă, și-l urmează cu pași mărunței și neegali:

dextrae se paruus Iulus
 Implicuit sequiturque patrem non passibus aequis.

Tatăl, pe care în luptă nimic nu-l înfricoșă, pășește acum *per opaca locorum*, înfiorat la orice adiere de gria pentru Iulus și Anchises:

Nunc omnes terrent aerae, sonus excitat omnis
 Suspensum et pariter comitique onerique timentem.

Furtuna se potolise. Mîndrul Ilion zace la pămînt, fumegînd. La porțile Troiei fac acum de strajă grecii. Troenii care mai scăpaseră din acest prăpăd: bărbați, femei, copii se adună — *miserabile vulgus* — la țărîm, gata să înfrunte marea în căutarea altui pămînt. Noaptea de pomină se sfîrșise. Pe Ida răsărea luceafărul: se lumina de ziuă.

¹ Vergiliu, *Eneida*, 1941.

АНАЛИЗ II КНИГИ ЭНЕИДЫ

РЕЗЮМЕ

При анализе драматическо-эпической структуры второй книги *Энеиды* выделяются две большие части: первая, повествованная трагедия (ст. I—558), падение Трои; вторая, возвращение к эпической атмосфере (ст. 559—до конца), уход из Трои.

Драматический характер придает первой части:

- а) трагическое чувство, сострадание и страх при виде поражения добродетели и невинности в борьбе с подавляющей силой судьбы;
- б) направление событий к катастрофе (*conuersio fortunae ad infelicitatem*);
- в) соблюдение трех единств: единства места и времени, требуемого самим сюжетом, единства действия, достигнутого сосредоточением событий вокруг одного человека (Энея), который одновременно является и действующим лицом и повествователем, что концентрирует факты и придает им драматичный характер. Оживление надежд, благоприятное вмешательство богов, поэзия семейных чувств, которая, ослабляя напряжение, показывает, что жизнь вновь входит в свое обычное русло — все это порождает эпическую атмосферу.

COUP D'ŒIL SUR LE SECOND LIVRE DE L'ÉNÉIDE

RÉSUMÉ

En analysant la structure dramatico-épique du II-ème chant de l'Énéide, on peut distinguer deux grandes parties: 1. une tragédie narrée (vv.1—558), la chute de Troie et 2. le retour au climat épique (vv. 559 jusqu'à la fin), l'abandon de Troie. Ce qui imprime à la première partie le caractère dramatique ce sont: a) le sentiment tragique, pitié et terreur, créé par la vue de la défaite du bien, de l'innocence, en lutte avec la force inexorable du destin; b) le déroulement des événements vers la catastrophe (*conuersio fortunae ad infelicitatem*); c) l'égard pour les trois unités traditionnelles: celles de lieu et de temps imposées par le sujet même, celle d'action par la concentration des événements autour d'un seul homme, Énée, héros de l'action et narrateur en même temps, ce qui concentre et dramatise les faits.

Le climat épique se réalise par la renaissance des espérances, l'intervention favorable des dieux, la poésie des sentiments familiaux qui, en affaiblissant la tension antérieure, montrent que la vie reprend son cours.